

H. TÓTH ISTVÁN
Kiskunhalas

Egy témakör tanításának tapasztalatai

(Arany János: Toldi)

Riedl Frigyes szavait kölcsönözve, a „homéri szellemű” elbeszélő költeményt: Arany János: Toldi című remekét az 1986—87. tanévben az eddigi gyakorlattól eltérően tanítottam a Kiskunhalasi Általános Művelődési Központban. E témakör tanítása idején gyűjtött tapasztalataim mutatom be dolgozatomban.

Az 1978-as tantervben közölt fejezetrendhez tértem vissza, tehát:

1. témakör: Arany János: Toldi,
2. témakör: Hétköznapok és csaták hősei,
3. témakör: „Magyar! Hajnal hasad!”.

Véleményem szerint közelebb áll Petőfi Sándor, Gárdonyi Géza, Tamási Áron élményteremtő, képalkotó világához Arany János műve, mint Kőmíves Kelemenné vagy Kádár Kata tragédiája.

A „költői beszély” gyermekközelségbe vivéséhez jelentős impulzusokat kaptam Pintér Andrásné szaktanácsadótól, aki Arany János alkotásának intenzív tanítását vallja. A gondolat lényege: körültekintő előkészítés után folyamatos bemutatásban adjuk közre az elbeszélő költeményt!

Igy a cselekmény sodrásával, az „elbukás” drámai pillanataival, majd „a megoldás lehetőségének keresése” küzdelemsorozattal, végül a „felemelkedés” diadalmas, örömmujongásos fináléjával szembesíthetjük tanítványainkat.

A mű kompozíciós ritmusát könnyebben vehetik szemügyre a gyerekek:

A (gyors) drámai	} Előhang I—III. ének 1 óra a felolvasásra;
B (lassú) epikus	} IV—X. ének 2 óra a felolvasásra (szerencsés esetben az irodalmat magyar nyelvi óra követi, vagy óracerét iktatunk be;
A (gyors) drámai	} XI—XII. ének utóhang 1 óra a felolvasásra.

Ezt a 4 órát megtoldottam még 1-gyel, amikor diaképek, gyermekrajzok, élménybeszámolók, a kedvenc sorok, szakaszok újraolvasásával összefogtuk az eseményeket, reprodukáltuk a cselekményt, szóltunk a szereplők egymáshoz való viszonyáról, tetteik indítékairól. Meggyőződésem: nagyobb kedvvel, felfokozottabb megismerni akarással

tanulmányozták növendékeim „a makulátlan ütemű, a feddhetetlen rímű, a megingathatatlan szerkezetű” (*Illyés Gyula*) elbeszélő költeményt.

Az „Arany János: Toldi” című témakör feldolgozására szánt órakeretet így osztottam fel:

1. a törzsanyagra: 22 óra, ebből.

1.1. Petőfi Sándor és Arany János barátsága: 1 óra;

1.2. az elbeszélő költemény folyamatos bemutatása: 5 óra, amelyből

1.2.1. Előhang, I—III. ének: 1 óra;

1.2.2. IV—X. ének: 2 óra;

1.2.3. XI.—XII. ének, utóhang: 1 óra;

1.2.4. a felolvasottak áttekintése: 1 óra;

1.3. az Előhang és az I—III. ének elemzése: 4 óra;

1.4. a IV—X. ének vizsgálata: 7 óra;

1.5. a XI—XII. ének és az utóhang megbeszélése: 5 óra;

2. a kiegészítő anyagra: 1 óra;

3. a könyvtári ismeretek gyakorlására: 1 óra;

4. az összefoglalásra: 2 óra;

5. a téma zárására: 1 óra;

6. dolgozatírásra: 1 óra;

7. dolgozatjavításra: 1 óra;

8. kompenzálásra: 2 óra (Lásd: dr. Nagy József: A megtanítás stratégiája című tanulmánykötetét!);

9. összesen: 31 óra.

A feldolgozás-elemzés-vizsgálat-megbeszélés során rendszeresen használtuk dr. Goda Imre „a Toldi kompozíciójának áttekintő ábrájá”-t, amely a „Rendhagyó etűdök” című metodikai dolgozatban árnyaltabban található meg, mint a 6. osztályos tankönyvben.

A feldolgozás-elemzés-vizsgálat-megbeszélés fogalomkör nemcsak a történet reprodukálását, a műfajjal, a szerkezettel foglalkozó kérdéseket, feladatokat bírta el, hanem az elbeszélő költemény verselésének tanulmányozását és Arany János stílusának megfigyelését is magába foglalta. Helyt kapott az értő olvasás éppúgy, mint a felolvasás gyakorlása, valamint a versmondás is. Szívesen bontották mozzanatokra a gyerekek az egyes énekeket, miközben ügyeltek a rész—egész viszonyára. Kitétetett figyelmet kapott a szereplők jellemzése. A költő jellemzési eljárásai közül a „beszéltetés” és a „környezetfestés” lett a legfontosabb a tanulók munkájában, nem elhanyagolva a többit sem.

Sikeresen rendezték a gyerekek a „vágy-küzdelem-győzelem” motívumok köré az elbeszélő költeménnyel kapcsolatos ismereteiket. Sokszor rácsodálkoztak egy-egy kifejezésre a „Toldi” nyelvezetét izlelgetvén. A Néprajzi Lexikon és a Toldi-szótár lapozgatása segítette a könyvtári ismereteik erősödését. Kisebb-nagyobb sikerrel tanulmányozták irodalomelméleti ismereteik szemszögéből Arany János művét.

Természetesen gondoztam az elbeszéléssel kapcsolatos fogalmazási, szövegszerkesztési ismereteiket is. „Találkozás”, „Vendégvárás”, „Magamban”, „A nagy feladat előtt/után” címmel gyakoroltattam olyan elbeszélés szerkesztését, írását, amelyben a leírás, a környezetfestés, a beszéltetés (jellemzsváltozatok) is szerepet kapott.

Amikor elérkeztünk az „Arany János: Toldi” című téma zárásához, műismertetést íratam 30 tanítványommal. A feladat megoldását a következő (6-osaimmal összeállított) vázlat segítette:

ARANY JÁNOS: TOLDI
(műismertetés)

Cél: kedvet ébreszteni a mű befogadására; elősegíteni a mű megértését.

1. Az érdeklődés és a hangulat felkeltése. Az elbeszélő költemény szerzőjének bemutatása néhány mondattal.
2. Miért írunk erről a műről?
Mi teszi érdekessé?
A problémafelvetés kidolgozása:
 - a) cselekmény (történet);
 - b) szereplők (jellemek);
 - c) stílus (kifejezőeszközök, nyelvezet).
3. A mű ajánlása elolvasásra.

Megjegyzés: az eseménysor helyes felidézéséért, az alapmodell alkalmazásáért már „közepes” járt.

Az érdemjegyek alakulása:

5-öst: 12 fő,

4-est: 7 fő,

3-ast: 6 fő,

2-est: 5 fő,

1-est: nem kapott senki.

Összesen: 30 fő, a teljesítményük: $3,86 = 77\%$ -os.

A továbbiakban a 30 (6. osztályos) tanuló által használt *irodalomelméleti fogalomkészletet* mutatom be. Emlékeztetőül jegyzem meg: Arany János elbeszélő költeményét az 1986—87. tanév I. negyedében, az 5. osztályos irodalmi tanulmányok közvetlen folytatásaként dolgoztuk fel.

Az írásbeli munkákban 49-féle — szövegkörnyezetbe illesztett, tartalmat kapott — fogalmat használtak a gyerekek. Ezeket a tanterv adta főbb rendezőelvek mentén csoportosítottam:

1. műfajelméleti ismeretek,
2. szerkezetani ismeretek,
3. stilisztikai ismeretek,
4. verstani ismeretek.

A bemutatandó táblázatokban a (30 diák dolgozatába emelt) 49 irodalomelméleti fogalom található, melyek feleletenként egyszer számolva adják a végösszeget, azaz a 380-at.

Tegyük fel: a 49 kifejezés a 30 gyermeknél 100%-os előfordulással jelenik meg, ebben az esetben 1470 a végső összeg. Ezt feltételezve, és a valóságot látva, a következő eredményre juthatunk: $380 : 1470 = 25,85\%$. Úgy érzem, reális ez az eredmény.

Hogy nem elfogultságból származik az előbbi véleményem, következzenek a tanulók dolgozataiból való irodalomelméleti fogalmak (a tanterv szerinti csoportosításban)!

Az első fő csoportba, a MŰFAJELMÉLET csoportjába sorolhatjuk az alábbi 19 fogalmat:

költő, író	5	szereplők	18
képzelőerő (fantázia)	12	cselekedtetés	1
mű	18	beszéltetés	2
epikai műnem, műfaj	14	párbeszéd (diológus)	7
elbeszélő költemény	23	belső beszéd (monológ)	6
históriás ének	17	leírás	5
mondák	7	környezetfestés	3
életkép	4	jellemek	13
cselekmény, esemény	13	lírai elemek	5
színhely	3		

Összesen (1—19 fogalom) : 176 = 46,3% (5-6 fogalom/fő).

A SZERKEZETTAN körébe rendezhető a következő 16 fogalom:

alapmodell	14	utóhang (epilógus)	13
előkészítés (exp.)	15	mottó	2
bonyodalom (konfl.)	14	párhuzamos szerkesztés	1
a bonyodalom kibont.	11	fordulópont	3
tetőpont	12	nyugvópont	1
megoldás	14	kulcsmondatok	1
epizód	6	motívumok	1
előhang (prológus)	16	in medias res	2

Összesen (1—16 fogalom) : 126 = 33,2% (4-5 fogalom/fő).

A diákok STILISZTIKAI ismereteinek a körét vázolja fel a most olvasható 7 fogalom:

stílus	1	metafora	6
stílus eszközök	7	allegória	2
hasonlat	2	nyelvezet	3
megszemélyesítés	2		

Összesen (1—7 fogalom) : 23 = 6% (0—1 fogalom/fő).

Hogy mit tudnak a gyerekek VERSTANBÓL, az alkalmazott 7 fogalom szemléltetheti:

verses forma	6	négyütemű	3
versszak (strófa)	7	ütemhangsúlyos verselés	20
sor (verssor)	11	párrimek	2
szótag	6		

Összesen (1—7 fogalom) : 55 = 14,5% (1-2 fogalom/fő).

Tekintsük át a legfontosabb adatokat!

Irodalomelméleti ismeretek	A fogalmak			
	száma	előfordulása	%	1 főre
műfajelmélet	19	176/380	46,3	5— 6
szerkezettan	16	126/380	33,2	4— 5
stilisztika	7	23/380	6,0	0— 1
verstan	7	55/380	14,5	1— 2
Összesen	49	380	100,0	10—14

A következő műismertetés K. Krisztián 6. b osztályos tanítványom munkája:

Az alábbi műismertetésben Arany János: Toldi című *elbeszélő költeményét* ajánlom elolvasásra, alaposabb megismerésre.

Arany János 1817-ben Nagyszalontán született, 1882-ben Budapesten halt meg. A „Toldi”-t a Kisfaludy Társaság pályázatára 1846-ban írta meg. 1847-ben kötött életre szóló barátságot Petőfi Sándorral. Arany János *műve* ma is az egyik legjobb elbeszélő költemény. Mind a *cselekmény*, mind a *szereplők jellemzése*, mind a *nyelvezet* nagyszerű munka. Ezt Petőfi Sándor így látta:

(...)

Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,

De oly tiszta is, mint a puszták harangja,

Melynek csengése a rónákon keresztül

Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.

(...)

Arany János műve Toldi Lőrinc fiairól, az ő ellentétükről is szól. Megtudjuk, hogy Miklóst „rökalelkű” bátyja paraszti sorba taszítja. A kisebbik gyermek legfőbb vágya: vitézzé lenni. Úgy tűnik, ez lehetetlen... Sok viszontagságot kell leküzdenie Miklós-nak, míg Lajos király vitézei közé fogadja.

Az *Előhang* lendületes sorai bátor, küzdő, győzelemre született Toldi Miklóst látatnak velünk. Az *előkészítés (expozió)* „vágy” és „valóság” *motivumait* Miklós és Laczfi nádor találkozása érteti meg velünk. A *konfliktust (bonyódat)* Miklós és György szembekerülése adja. A jussát („pénzt, paripát, fegyvert”) kérő Miklóst György „arcul csapja, szintűgy csattan”. A *cselekmény kibontakozása* során megtudjuk, hogy az udvar távolabbi zugába húzódó gyermeket harmadszor is megsértik, s ekkor gyilkosságba keveredik. A következő énekek *kulcsmondatai*:

Bujdosás a nádasban.

Farkaskaland.

Búcsúzás-célkitűzés-menekülés.

Találkozás az özvegygel a temetőben.

György be akarta mártani öccsét a királynál.

Bikakaland.

Miklós magánya oldódik, következnek a felemelkedés. A *tetőpontot* az a jelenet adja, amikor Miklós a Duna szigetében legyőzi a cseh Mikolát. A *megoldás* egyik leg-szebb mozzanata: Toldi Miklóst Lajos király „cifra rezes” karddal jutalmazza. Az *utó-bang* (*epilógus*) a vitézzé lett Toldi-fiú jövőjét vázolja fel.

Több *epizódot* épített Arany elbeszélő költeményébe. E zárt, kerek egységek nem viszik előbbre az eseményeket, viszont új jellemvonással gazdagítják a hőst, illetve a hősokeket.

Felvetődik a kérdés: honnan, miféle forrásokból merített a Toldi írója? Ilosvai Selymes Péter *históriás éneke* mellett a Nagyszalontán hallott „édes rege” lehetett jelentős. Ez a Toldi-család története volt. Segítették költőnket történelmi ismeretei, s ne feledkezzünk el *fantáziájáról* se!

Szívesen gyönyörködtem az elbeszélő költemény *stiluseszközeiben*. Beszédesnek tartom a „rókalelkű” *metaforát*. Számomra legkedvesebb a IV. ének „álom-*alle-gória*”-ja volt.

Az *ütembangsúlyos verselésű* műben 1—1 *strófa* 8—8 *soros* (van 4—4 soros is), soronként 12—12 *szótagot* számolhatunk, ennek alapján beszélünk *négynyemű* versso-rokról a „Toldi” esetében. *Párrimeit* nem lehet megunni.

Arany János izgalmas, érdekfeszítő, ezek mellett szép elbeszélő költeményét elol-vasásra, elmélyült megismerésre ajánlom.

Befejezésül:

Hogy szeressék és szívesen is olvassák a szépirodalmi alkotásokat nagyobb diák-ként, no meg felnőttként is tanítványaink, növelni szükséges bennük a vágyat a „Miért szép?” kérdés megválaszolására! A jelölt témakör tanítása idején, főképp a műismer-tetések ellenőrzése, irodalomelméleti szempontú elemzése kapcsán tanultam meg ismét: a tartalom és a forma egységében szemlélni a műalkotásokat — erre kell feltétlenül nevelni diákjainkat! „Ez a mi munkánk...” — higgyük, hogy elsősorban, s akkor megfelelni is könnyebb vállalt feladatainknak!

FORRÁSJEGYZÉK

1. *Dr. Góda Imre*: Rendhagyó etűdök (Az irodalomtanítás módszertanához).
2. *Góda Imre—Horváth Zsuzsa—M. Boda Edit*: Irodalmi olvasókönyv (6. osztály).
3. *H. Tóth István*: A megtanítás szolgálatában (Irodalom- és művészetelméleti fogalmak rendezése) egyetemi szakdolgozat.
4. *Komár Pálné*: Irodalom tanterv 5—8. osztály.

TANÁROK XVIII. NYÁRI AKADÉMIAJA

1988. június 27. és július 1. között
rendezzük meg a tanárok XVIII. Nyári Akadémiáját
magyar nyelv és irodalom és történelem tagozaton
a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán.

A programról tájékoztatást következő számunkban adunk.
Rendezvényünkre az általános iskolák felső tagozatában tanító
magyar és történelem szakos tanárokat

SZERETETTEL MEGHÍVJUK ÉS VÁRJUK.

Jelentkezési határidő: 1988. június 1-ig. Cím: Tanárok Nyári Akadémiája.
6725 Szeged, Április 4. útja 6.